

MAJTÉNYI MIHÁLY:

Száz forint

— Regényrészlet —

Csöndes, derűs szeptembervég borult a falura; az árokparton rucák fürödtek, testüket, szárnyukat áztatva a mocskos fekete vízben. Nem volt egy lélek sehol az utcákon — aki csak épkezláb ember akadt, mind a kukoricát törte valahol a határban.

A nyitott iskolaablakból kiszüremkedett a tanítás zaja, az ütemes „á-bé-ap“ meg az egyszeregy éneke.

— Hatszor nyolc az negyvennyolc, hétszer nyolc az ötvenhat, nyolcszor nyolc az hatvannégy — üvöltött kórusban a gyereksereg, eltartott vagy félórát a különös ének, a bontakozó tudás zaja. Hibátlanul pattogott danája az iskolamester pálcájának csapkodó ütemére: kétséges persze, ha nem kórusban üvölti a gyereksereg és egyenként szólítanak fel valakit, meg tud-e felelni arra a kérdésre, mennyi hatszor nyolc? Ilyenkor a gyerek húzódozva és szipogva állt fel helyéről és egyre csak ismételte makacsul a kérdést: hatszor nyolc, hatszor nyolc az annyi mint... háromszor is belekezdett de sohasem tudott ráhibázni. Pedig a mester pálcájának csapkodása nyomán hogy fújta már a kórusban, együtt a többivel...

Hiába no, elfáradtak a gyerekek — kulcsolta az eredménytelenségéből Kocsmárik iskolamester. Tanítási módszerében egy percig sem kételkedett, hogy talán abban van a hiba. A gyerek az gonosz kis kártevő — hajtogatta, ha haragudott. Fáradtak már szegények — ezt akkor mondta, ha enyhe hangulat lett úrrá rajta és gondolatai neki is másfelé szálltak. Most például ülepét tapogatta és úgy érezte, hogy kopik már a régi folt a nadrágján; aztán cipőjére vetett reménytelen pillantást. Derék lábbeli volt, éraris, obsitba helyezése óta hűséges szolgálója. Igaz, kétszer is veretett rá talpat — most azonban, úgylátszik, végleg elhagyja. Kissé hajlott hátát nem nyomta magas életkor az iskolamesternek, ha kiegyenesedett, akkor látni csak, hogy izmos, szálas ember, alig ötven felé járó. Dehát mikor volt neki kedve, kihúzni magát, felegyenesedni s főleg: ki előtt egyenesedne ki? A gyereksereg, az nem számít, a parasztember az maga is hajlott-görbe ebben a korban, a főtisztelendő úr előtt meg jobb ha így jár hajlottan, siránkozva örökké, mert amint gangosabb-rangosabb érzés jelét adja, mindjárt rákezd — mármint a főúr, a plébános — kevés a stóla, a párbér, nem hoz a föld sem ám, sok az a húsz forint, lelke mester uram. Mármint a mester fizetése,

azt sokallja állandóan: a duplájáért ő képzett, rendes tanítót is kapna, aki orgonálni is tud. S a hajdani császári és királyi káplár, az iskolamester, az obsitos ilyenkor mindig zsugorodott, még púposabban járt, s még hangosabban fújatta a gyerekekkel az ábécét, az egyszeregyet, ~~hadd~~ hallja az egész falu — még ha nem képzőt járt tanító is — nála lelkiismeretes, igaz munka folyik.

De most nem volt kedve tovább vesződni a gyerekekkel.

— Abba hagyjuk — mondta sztentori hangján, amely olyan volt örökké, mintha bakaszázadot vezényelne. Ez volt a kincse, tőkéje, ereje, ez a pompás, mély hang, amelyen egész érzésskála vibrált. Ha haragudott, megremegtek a falak és úgy megbújt a gyerekek, mint a kiséger. „Ez ám a jó mester“ — mondták ilyenkor az ablak alatt elhaladó falusiák. Ha meg jókedvében érte a nap, sokat mesélt, egyre mesélt a kicsinyeknek, távoli világról, sok csodáról, melyek a négy világtájon leledzenek s melyekből ő, Kacsmarik Gyula katonakorában mennyi sok csodát átélt...

— Abba hagyjuk — ismételte el a kiáltást és a vigyázók felugrottak s megkezdték a gyerekek kiterelését. Mert ebben is katonás rendszert honosított meg az obsitos, a vigyázók voltak az altisztek, a parancs azoknak szólt és ők közvetítették aztán pajtásaiknak:

— Emelkedj már Bíró!... Előre Szekula!

Vidám, zajos és pattogó volt mindig az ilyen óravég s ő örömmel legeltette szemét a gyerekhadon.

— No csak kifele — harsogta s a gyerekeket nem is nagyon kellett biztatni.

Mikor az utolsó iskolás is kívül volt — hogy aztán a hosszú utcason meginduljon a víjogó kergetőzés, csapkodás — a mester most már teljes tenyerével tapogatta nadrágja fenekét. Gyanúja nem csalt, a folt végig kirepedt, oldalt meg vásik. Lyukas megint a nadrágja.

Most már csak egy van, a kékposztó, a lyukasat Kati néne gondjaira kell bízni: vaksi szemével képes lesz-efélig-meddig használható állapotba hozni? Erősen kételkedett benne; új nadrág pedig aligha kerül egyhamar testére.

Bezárta a tantermet, a kulcsot felakasztotta a magas szegre a félfá mellett, ő maga pedig megindult az árokszélen, a tollászkodó rucasereg szomszédságában, amely zajongott és hápogott. Nem volt messi útja a mesternek, itt a faluzéle mindjárt özvegy Kálapos Katalinné birodalma. Mesterlak, tanítólak még csak ilyen akadt a faluban, dőltfalú, vályogos — az iskola maga is átépített hajdani bikaistálló, egyetlen terem mindössze. Egyetlen terem, agyonfara-gott padokkal és egy kecskelábú asztal: ez volt az iskola, működésének színtere.

Törékeny, töpörödött asszony kuporgott az ajtóküszöbön, a vaksi Kati. Réglezárult élet, emberszámba alig ment már, inkább úgy tapogatózva halad a sírgödör felé. Ha markába nyomtak valamit közelemlte előbb a szeméhez és hunyorgatott rá; csak úgy látott már, egészen közelről. A koldúsbottól az új iskolamester mentette meg, rábízta testi ellátását, főzést, mosást, takarítást. Zsörtölődve

tett-vett egész nap a földes, kis házban, nyomorult habarcsokat főzött csempe fazékjaiban, egynéhány lábasában. Az ő mosása nyomán úgy beleette magát a kosz a mester szégyenes fehérneműjébe, hogy azt onnan többé kifőzni nem lehetett.

Összerugták a port minden héten, ilyenkor a Kati sírva szedte össze holmiját, batyuját, fazekait, hogyhát: indul. — Valahol a harmadik faluban élt valami húga, ahhoz készült mindig, halált várni, ahogy ő mondta. De azért ott maradt mégis, a mester oldalán.

Babot szemezett éppen Kati néne és csak úgy a léptekből találta ki, hogy ki az érkező, hogy kosztosa az, aki hazatért.

— Már gyün? — elégedetlenkedett feléje — hát hun van még a dél!

— Baj történt — hangzott a baljóslatú válasz.

Baj, ugyan, baj? Hát lehet is más, mint baj — ez lapult vaksi Kati tekintetében. Más sincs, mint baj — s akkor meg minek mondja?

— Kilyukadt a pantalló, ehol ni, a folt tetején — tisztázta mindjárt az ijesztő bevezetőt a ház ura. Le is vetette menten a ruhadarabot, ott parádézva hosszú alsójában, amelyet pántlika szorított alul a lábához. Kati meg a szeméhez emelte a nadrágot, tapogatta, nézegette, aztán felvetve tekintetét, kimondta a szentenciát:

— Majd tőszök rá új foltot.

Hessegette a nyomorult kendermagost, az egyetlent, onnan az ajtóküszöbről — a mester meg lépegetett befelé villogó alsójában, a füstszagú konyhán át, amely fedetlen kéményt tárt az ég felé. Lépegetett be a szobába. Lóca, asztal, ágy meg nagyláda, ez volt minden bútorzat, a nagyládán kalamáris és teméntelen sok faragott lúdtoll — az írószerekről a gyereksereg gondoskodott, koppasztva mind a ludat a falu határában. A tollak metszésében mester volt a hajdani altiszt, még a jegyző is küldött olykor egy nyalábbal — ócska ojtókésével, egyetlen mozdulattal avatta fel az írószerszámot Kacsmarik mester s tette irótollá a legócskább lúdtollat; öröm volt vele az írás.

Előbb jót húzott a kancsóból a szobábalépő, aztán végigfeküdt az ágyon, lábát magasraemelte, tekintete a nyüzsgő, haldokló őszi legyeket követte.

Órajta, nagy nyomorúságban több dolog is segíthetne. Először néhány kövér, zsíros halott, hárompapos temetés — ilyenkor a szomszédfalú káplánjait is mozgósítják — s az ilyen temetés meghozná az ő új ruháját. Becstelen gondolat, halálba kívánni egy-két nagygazdát, de hasznos gondolat.

De a ruha még nem minden. Kellene némi készpénztőke, forgatható forintok — az ördög szánkázna azon, aki azt kitalálta, hogy csak pénzzel a zsebben jön meg a becsület. A forgatható forintokon beállíthatna aztán tíz-tizenkét malacot. Ól az lenne, hely hozzá, a malacok híznának s mire kigömbölyödne a hízó, olyan élénk kereskedés indulhatna, hogy összegyűlne hamar a száz forint. Száz forint, az már ugródeszka: ó, haj, száz forint az már beszél, sajnbán bankóban, ezüstben barátságos szép hangja van. Lehetne bérelni földet a Dudvásban vagy a slájszparton — egy pár iga, eke, vagy

ami kell hozzá. A bérlet adná a kukoricát... a hízók száma most már száz körül járt képzeletében... Gamósbót a kézbe és előre a vásárra. Hegyes nincs messze, odajár a pesti nagykupec, szemre vásárol, nem súlyra, viszi aztán a jószágot Szegednek... Bugyellár a zsebbe és velemenni! Mert attól tanulhatni, a nagykupectől számadást, seftet, ahogy az csinálja.

Lábfejét bámulta és a madzagot a bokáján, amely szorítja a gatyaszárat. Benne volt a levegőben mindenfelé a gondolat hogy: gazdagodni. Csak az első száz forint, az első ezer forint, amellyel elindulhat az ember, az okoz keserves fejtörést. Mi üzi a szegénylegényt az út mellé, mi hajtja a vásárost de még a földes parasztot is napesti munkára — gondolta Kacsmarik mester. Az a száz, vagy ezer forint nyilván, a forgótőke és az alap megszerzése. Megrohanni a vásárost, vagy feleségül venni az ördög öreganyját is, mindegy, csak a száz forint meglegyen. S aztán ő, Kacsmarik Gyula már járna is a tollasodás útján. Ha ő kiállna az országútra és elordítaná magát: kocsi alá mind — úgy reszketne a vásári nép, hogy menten ideadná a pénzét... Vagy ha ő forgatná szemét a szomszéd falvak gazdag özvegyei előtt megszédülnének — még ki is húzná derekát a kedvükért.

Lábfejét bámulta, meg is vakarta — egyszerű és síma dolog ez mind, ez a képzelődés, a száz forint meg a tollasodás körül, de csak így gondolatban persze, heverve az ágyon. A valóságban — jaj hát a valóság, az egészen más. Csak tegnap látta a községi kóterben azt a két szegénylegényt, akit a pandúrok fogtak el és kísértek, hajtottak a város felé. Félszeme kiverve az egyiknek, szennyes kendővel bugyolálta, arca dagadt volt és éktelenül kék. A másik meg nyiszlett volt, a másik betyár, nyiszlett és kehes — ezek ugyan megadták mindketten, akasztófa vár rájuk odabent. S akkor minek a száz forint vagy ezer, ha ilyen sorsra jut az ember?

— Hajaj — sóhajtott az iskolamester; nem volt vigasztaló a foghíjas özvegyasszonyok képe sem, akiktől házasság révén kívánta megszerezni a százast. Mert az ám belebeszél az ember dolgába, ha oda is adja a pénzt — ha ugyan adja — tanító úrhoz ment ő férjhez, nem kupechez! S mit ér végül az egész álmodozás, ha nem szól az öregharang és nem hirdet zsíros halottat, akiből az új ruha kitelik a búcsúztatóért... maradt hát a foltos nadrág odakint a Kati kezén. Nagyon hallgat a banya, még befűzni sem hitta, tűt cénrát befűzni, talán még foltot sem lelt?

Egyszeriben elfogta a mélabú s lepattant az ágyról: kihalásztta a lábából a kéknadrágot — most már az egyetlen — nem nyugszik ő itt na, megy a falu felé!

Utálkozó pillantást vetett a Kati főztjére a füstös konyhában, a nyitott tűzhelyre.

— Na, megyek — vetette oda a szájtató öregasszonynak. Pedig most készült éppen bibelődni a lyukasfenekű nadrággal.

— Haza se várjon — mondta bolondul és gorombán. S tólta kifelé a szekere rúdját, az árokparton át a nagyutca felé; még fűtyült is hetyke katonanótát, zsványosat: az ördög tud eligazodni ilyen bolond emberen, mint ez a mester.

* * *

A jegyző kibámult a község háza ablakán és messziről megismerte a vonuló iskolamester alakját. „Ni a Kacsmarik“ — mormolta magában, ennek sem lehet terülj asztalkám, ha déli harangszó idején toronyiránt vonul, vagyis a falu felé. Ismerték ezt a tüntető vonulást, ilyenkor a tanító tudatni kívánta a falu népével: szabad vagyok, nézzétek emberek, szabad, mint a madár, unom a vaksi Kati puliszkáját, meg a babot — mert örökké azt főz, valamelyiket a kettő közül — hijjatok meg már, ahol valami jobb készül. Ünneplő kékpantallója most egyenesen hirdette a kínálkozást. A jegyző a foszlós diósbélesre gondolt, de hogy felezi azt meg valakivel. S ráhajtott a aztán fejét az előttefekvő ügyiratra — nem Kacsmarik, ma nem ebédelsz a jegyzőnél, nem lesz diósbéles. A plébános, aki az egyházfit leste, hozza-e már a toronykulcsot, az is hamar visszahúzódott az ablakból: — majd még én etetem, nem elég, hogy fizetem — ilyesmit morgott. A telkesgazdák közül egy sem mutatkozott, a szegények azok munkán mind, ott se járja más, mint puliszka, veszedelmesen olyan mint vaksi Katié; ezzel aztán ki is lenne a falu. A Nagytca másik fele, az már a szerbeké, a szakállas pap birodalma, ott meg idegenként vonulhat akár egy álló óráig.

Gondolta már, hogy megfordulni s lépeget visszafelé, szegyen szemre, Kati főztjére, saját otthonába, mikor felöltött benne a távoli slájsz képe: az ám, a gátbiztos! Hogy erre nem gondolt! A slájsz tövében szép kis házikó, muskátlis ablaka, az udvaron tyúk kapirgál, liba gágog, malac rőfög, a töltés tövében hosszú kaszáló, azon tehén legelészik: se nem úr, se nem paraszt a gátbiztos, éppen mint ő. Kacsakezü volt hajókormányos, két gyermek is van a háznál, az egyik már tapossa az iskolát... S csak ki kell lépnie, éppen tíz perc járás a vízig — hej hogy éppen ez nem jutott eszébe!

Rótt a utat az istentelen porban, arca verejtékes lett, a nap éppen úgy tűzött, mint nyáron. S már fel is tűnt a kis szőlőskert a víz partján. S a víz felől kiáltozás szállt feléje:

— Hoó, hééé!

Ladik ringott a síma víztükrön és evezőjével integetett a gátbiztos: jövök már! S néhány csapással partrahozta a csónakot.

— Ni a mestör! Nézzed csak asszony, a mestör jár erre.

Bajnak mindig baj, ha éppen délre vetődik vendég, de a menyecske nem mutatta a bosszúságot. Inkább odacsatlakozott lelkendező urához.

— Kántor és pap inkább ebéden, mint gyásztoron.

Ez volt a meghívás, a régi szólásmondás. Oldalasért hamar a kamrába, borért a pincébe! S ott kotlottak az ebéd fölött hamarosan, teli ház, férfi, asszony, gyerek, vendég. Kanalzták a levest. A hús benne bár tavalyi füstölés, de semmi szaga még. Szurkálták a nagy tálból a szilvásgombócot: no még — biztatták a váratlan vendéget, a mestert.

A téglatető s kőház úgy tapadt a töltéshez, a vízmederhez, mintha jelezné: én idetartozok, a faluhoz kevés a közöm. S valóban, ez már másik birodalom, a vízé, a csatornáé, azt már más felbősség igazgatja. A jegyző írása körülön érkezik csak ide, a plé-

bános, az sem tudja, hivei-e azok ott a pirostetős gátbiztosi lakban. Pandúr és fegyveres kopogtatva jön ide, hisz gazdája maga is állami ember.

Azért jól esnek a hírek onnan a falu felől, de inkább csak kíváncsiságból. Hogy forr a nép tagosítás miatt. „Mondja a szegénység, megint csak mi húzzuk a rövidebbet, a krisztusmáriáját! Hogy zsupori a plébános, siránkozik, sokallja a pénzt a nemzeti művelődésre, inkább a papgazdasszony családját hizlalná, két fattyát urasítaná.

Úgy mesélt a vendég, teli szájjal. Épséges kék nadrágjában, annak fenekét nem kellett aggódva tapogatnia.

— Szegénylegényt hajtottak a falun át a város felé, iszonyú nagy rablókat, úgy mondják.

— Ó a pogányok — hajtogatta a menyecske — de nem derült ki, kire is érte, a rablóra vagy a pandúrra. Azért, hogy ez állami ház, mégsem mondhatta Gyula mester, hogy velük a részvéte s hogy tán ők is csak azt a száz vagy ezer forintot kergették valami nagy kupeckodáshoz. Nem, ezt nem mondhatta, inkább lenyelt még egy gombócot s arra gondolt, jó lenne ki se menni ebből a házból, ahol így megbecsülik.

A hír a rablókról egészen felvillanyozta a gátbiztost.

— Az én öregapám — mesélte — az víziember volt, tudja, hajósemer volt. De nem ám ilyen hitvány vízen, mint én, nem a slájsz körül — nem is volt meg talán erre a hajók útja, úgymondta. Hanem arrafelé napnyugatnak, ott hajózott ő a Dunán, az öregapám. Kiveti egyszer a hálóját éppen a falu alatt, hogy fog egy kis zsákmányt vacsorára, hát egyszercsak... beleakadt a fenékháló valamibe. Húzza, húzza — nem megy. Odainti a legényt is, mert ketten vannak a hajón mindig, tudja, húzzák ketten — hű, fene nagy hal lehet, mondogatják egymásnak és rángatják ki a dobóhálót. Ki is gyűtt, de nem volt azon hal. Hanem — ember.

— Ember?

— Ember, vagyis: halott. Halott ember. Nyakába drót. S nyilván hogy kő volt a dróton, csak lesodródott és feljött a halott. Mondták a parti népek — mert dangubált a hajó valahol Apatin alatt — mondták azok: nem más ez, mint a Klasz Matyi, a gazdag kenderkereskedő. Nosza a pandurok, körülszimatozták a falut — mi lett a Klasz Matyival, mi lett a pénzivel? Agyon vágták valahol a parton az embert, holttestét meg nagy káposztáskövel — zsupsa, bele a Dunába. Útból jött éppen a Matyi, Bajáról és lehetett nála a tarisznyájában vagy tízezer forint, mind merő ezüst. Hová lett a pénz, az ezüstpénz, csak nem olvadt el valahol a Dunában?

— Hehe, jól mondták, hogy elolvadt a pénz...

— Úgy mondták s keresték a pénzt, a tarisznyát, de nem került elő.

— Soha?

— Soha bizony: jó helyre vándorolt az. Nagyon is jó helyre. Vagyis volt ott egy másik kereskedő — csak hogy annak bizony baj volt és gond az élet, gyereke sok, pénze semmi. Két balkeze volt, akármíhez nyult. S csodák csodája, mióta a megdrótozott holttest

előkerült a vízből — röviddel utána, hogy eltemették, házat vett. Házat vett, kendert vett, spekulált, feleségét cifrán járatta, gyerekeit papokhoz küldte iskolába. Honnan szakadt rá a szerencse — kérdezgette mindenki s jött is egyszer a vármegye: gyanús vagy te nekünk hallo! Vizsgálgatták az urak, de nem sokáig. A szolgabíró kétszáz körmöci aranyért olyat írt a papírra, hogy a kereskedő nagybátyja Komáromban békésen elhalálozván ennyi meg ennyi ezüstöt hagyott unokaöccsére, ő látta a testamentumot. Mármint a szolgabíró, Hallgattak is aztán a dologgal vagy öt évig, jött egy másik szolgabíró, ennek sem tudta megmutatni nagybátyja testamentumát, de megmutatott háromszáz körmöci pénzt meg az első szolgabíró bizonyáglevelét. S megint kapott egy újabb levelet, most már kettő volt neki. Csakhogy feneketlen ám az urak étvágya, pár év múlva megint csak azt kezdték firtatni a vármegyén, hogy honnan ennek az embernek ekkora vagyona? De már akkor méregbejött, hintóba ült — mert addigra igen gazdag lett — és felhajtott Bécsbe. Urak, mondta, itt van két levél és ötszáz arany, ér-e ez együtt egy nemesség? Ha mégegyszer ötszázat adsz és azt megtízszerezed, akkor ér — mondták neki. S meg is kapta a nemesi levelet, most már három levele volt neki, nemesség, két hiteles írás — de testamentum mégmindig egyse. Mikor aztán sok-sok év után úgy érezte ez a gazdag ember, hogy közeleg a halála — nagyon öreg ember volt már akkor — maga köré gyűjtötte fiait, unokáit. Birtokos urak voltak azok mind, nemes urak. Gondolták: az öreg testamentumot csinál. Hanem mikor a tollat a kezébe fogta, hogy megírja végakarátát, egyszer csak kékül-zöldül, visszahanyatlik és úgy integet a lúdtollal.

— Azt a nagy követ a mellemről, azt hengergessétek el, mert nem tudok írni!

Úgy kellett a nemesuraknak tenni, mintha követ emelnének le róla, izzadva, de még akkor is mindig azt hajtogatta: nem jól vettétek le a követ, ott van az még mindig. Agyára ment a vénség — hirdette a család — hanem a nép az másként beszélt. Ki kellett mondania az igazságot, a káposztáskő miatt. S úgy is mondják azóta a családjáról, hogy a káposztáskövi nemzetség...

Így születik, lám, a vagyona, huncut módon, káposztáskövel vagy másként, az emberek egymás fejére lépnek — merítette a meséből Kacsmarik Gyula. Nagy ám a tülekedés, csak az első száz vagy ezer forintot nehéz megostromolni, azt ő is tudja. De meg kell szerezni, aztán: pénz beszél, kutya ugat.

S révedezve mártogatta bajúszát a boroskancsóba — itt is csak azt hallotta, amire már régen gyanakodott — hogy egy kis kupeckodás nélkül mit sem ér az egész élet.

* * *

A slájszon innen terült el Csernáknak, a feketeparasztnak birodalma. Törtfülű, vállas, hízott, nagy ember volt, lapátkezű és erőszakos, agyafurt és mézesmázos. Mint a kígyó, amely hét bőrt vedlik örökké, úgy tudta arcát változtatni. Pártot ő maga sohasem ütött, hanem fullajtárserege, apró kisparasztok vagy módosabb —

de nála sokkal szegényebb — gazdák serege útján szólt bele a falu minden dolgába. Ha a községtanácsban meglepő indítvány hangzott el, a jegyző mindig felkapta fejét és tudta, hogy onnan fúj a szél, a feketeparaszt felől, ezt ő akarja vagy ő ellenzi. A faluban volt cifra nagyháza, de azt sohasem verte fel zaj és lárma: idekint a földjén, birodalma központjában, eperfákkal övezett alacsony tanya házában székelte és innen kormányzott. Istállójában marha bőgött, lovainak se szeri, se száma, egész családnak reszkette parancsát.

— Én irtó jóember vagyok — ez volt a szavajárása — hanem aki nekem ütközik, beletörök a feje, csak azt mondom.

Jaj volt a falubelinek, akit mezei tolvajságon vagy tilosban ért, jaj volt a cselédnek, aki jogára hivatkozott és ellenszegült, jaj volt mindenkinek, akinek a feketeparaszt nekiszaladt. Mert akadtak néha ilyenek, tudatlanok, beavatatlanok, akik megpróbálták. Az öregebbje a faluból még emlékezett, hogy húsz évnek előtte egy özvegy asszonynak, özvegy Csernáknénak három fia volt, erős nagy legények, éppen mint a csontos vénasszony, éppen olyanok. Hatvanlancos örökséggel szállt sírba — azaz hogy csak ő szállt sírba, az örökség ittmaradt. Húsz lánc mindegyik gyerekre, erre még emlékeztek — hogy van az mégis, hogy a két testvér családja kol-dúsboton, napszámban, nyomorban, elszóródva a városban szerte, ez meg jó háromszáz láncon kiskirály? Ne kérdezd — mondta annak, aki faggatni kezdte ezt a dolgot. Első ember ő a faluban, már a templomi szószékről is elhangzott a neve, mint olyan pásztoré, akinek gondos munkája és szorgalma megtermé gyümölcsét. Nem is szenved hiányt a parokia fában, igában soha. Az öregjegyző, aki néha pipafüst mellől mesélt valami ellopott végrendelettről, valami sötét családi háborúról, tán mérgezésről, az sírba szállt régen, ez meg, az új jegyző, nagyhatalmú parasztot ért megválasztásakor, földesurak bizalmasát, parasztbasát — na majd éppen ő húz ujját vele.

... Ezen az estén a füttyszóval, énekszóval haladó iskola-mester útja a feketeparaszt földjén vitt át — azon volt egy mesgye, amely negyedével rövidítette meg útját a falu felé. A settenkedő Csernák már rá akart mordulni, fenével etetni a betolakodót, pörbeszállni vele, hogy leüti még a derekát is annak, aki az ő földjén átjár — de megismerte a félhomályban: ez bizony a tanítómester, kapatosan vonul. Sokra nem becsülte, de mégis hivatalbeli volt, egyházi tanító. Az ő elve pedig az volt, hogy írástudóval, úrfélével, ha mindjárt csak kántor is, ki nem kezdett soha. Inkább ráköszönt, mint aki véletlenül cirkál este, saját földjén.

— Jóestét. Hun virágzik az a szőlő, amelyik ilyen jókedvet ad?

A részeg megtorpant a nagy fekete ember láttán, de kihúzta aztán derekát — uniformist érzett mindig magán, részegségében. **Hogy ő katona, a paraszt meg csak paraszt, akármilyen testes és gazdag, akárhogy a maga földjén jár — bizony nem volt ijedtség benne, a Kacsmarik Gyulában, inkább barátságos bizalmaskodással ölelte át a nagyhasút.** „Psz” — mondta és ajkára tette ujját. „Vízparton piros tetős házikó kéménye füstölög, hehe, ott mérik la”.

Dünyögött és kezével a távoli slájsz felé mutatott. Jó emberét hagyta ott, tehát nem árulkodhat, de az irányt csak megmutathatja, a jó itóka irányát, nem igaz?

Csernákot megcsapta a borszag. Most mit tegyen ezzel a részeggel, lódítsa el magától, ilyen barátságos bevezető után? Különbén is szerette, ha hivatalbéli, mégha kántor is meg tanító-mester, elázik — figurára részeg, de milyen, szokta mondani. Gondolatán végigfutott a sok lehetőség: nem az ő cselédje, a papé legfeljebb, az egyházé, miért ne inna? Hallotta, hogy ott vesződik, ott nyomorog a Kata főztjén, üzeni akart már érte egyszer, hogy meghívja ebédre, de abbamaradt mindig a dolog — miért nem hívna meg most, vacsorára?

Hátrapislogott a tanyaház felé — lenyugodott már a ház nép... egy kis szalonna, sonka, bor... meg lehet csinálni.

— Na gyereünk mester úr — karolt beléje.

— Hová hé, krucifiksz, Csernák közvitéz, hová?

— Hát vacsorára káplár úr! Vagy már meg is volt talán?

Hogy megvolt-e? Ő már nem is tudja. Ettek is, ittak is, de hogy az vacsora volt, vagy ebéd, összekeveredett ez a dolog őbenne: jó volt, az a fontos. S most ezt a jót, lám folytatni is lehet. Szerencsés nap, nagy nap. S ez nem a Kati, aki invitálja, nem ám, ez maga a zsírosparaszt a slájsz közelében a Csernák — az ám a krisztusát, ez a Csernák maga!

Lépkedett vele bögyösen egyeneset-erőszakoló járással, aki látja őket, hinné, két igaz jóbarát vonul. De nem járt már senki arra, közömbös vagy ijedt cselédek legfeljebb, akik hallva a részeg hangzavart és gazdájuk felcsattanó nevetését, megbújtak a homályban.

A petrol fellobant, ez az újfajta világosság odabent a házban, a rendetlen szoba olyan volt, mintha kimenekültek volna valamerre lakói. A gazda hunyorított egyet a rendtelenségre, aztán legyintett és benyitott a közeli kamrába. Oldalas, sonka, keménytojás, nagycsutora — kész is a vacsora. Tányért? Minek. Bicskát ragadnak és dolgozik a két állkapocs. A részeg ember hunyorít, belenevet a fénybe. „Jó nap“ motyogja maga elé — estig bizony hiába várta a Kati, estig kibírta s még telt hassal érkezik haza, tetejibe.

— Egyék mester — mondja a kövér. A másik a vacsora hatása alatt egyre inkább magához tér és szótlánul követi a kínálást. Bukik a csutora, egyszer, kétszer. A lapátkezű közben tarkóját vakarja — ezt minek is híttam ide? De ha már itt van...

— Egyék még — unszolja.

A mester mutat: eddig van. Torkig van mindenfajta étellel.

— Dosztig — mondja.

— De a bor még csúszna?

— A bor, bizony csúszna.

Iszik mint a gödény, gondolja a nagyparaszt. S ivott ő maga is, mint a gödény. Most kell majd belevájkálni ebbe az emberbe, részegen, belevájkálni, miféle. Mert ez mind forgat valamit a fejében, az ilyenféle, éppen mint ő. Ez sohasem elégedett. Csakhogy neki szabad: háromszáz lánc földje van, de ez csak úri bolha, szök-

décselne, de törtlábú: ereje nincsen hozzá. Kopott zeke, kékposztó-nadrág ilyen melegben — tán nincs is neki más — a plébános meg az egyház kenyere, a Kati kosztja... bizony az sovány lehet.

— A nemzeti művelődés, az hogyan áll, mester?

— Mint a kutya, aki hetet kölkezett. Odaadnám mindet száz forintért, hallja, az egészszet:

Akár a sún, ha hirtelen támadás éri, úgy húzódott össze a gazdagember a száz forint hallatára. Pénzről nem szeretett beszélni, különösen ilyen éhenkórással nem. Meg is mondta mindjárt.

— Nono, száz forint, öt hónap ábéap az a község iskoláján!

De már egyenesebb volt a Kacsmarik Gyula. Kivirágzott belőle a száz forint meg az ezer forint meséje: itt beszélhet, ez nem ijed meg a számtól, ennek van. Ennek elmondhatta: — Most a sertése a jövő, a hízóé — súgta és kacsintott egyet a szemével. A kishegyesi vásárról viszi a pesti nagykupec: bugyellár a zsebbe és előre! Szegedről már szárnyaskerek hordja tovább az állatot, olcsó a szállítás immár, azért van nagy becse és ára a hízónak. Százból ezer lesz, aztán tízezer. Földet túrni, minek? Itt a kupeckodás, az hozza a nagypénzt, a föld csak arra jó, hogy eledelt biztosítson a sertésnek. A hízóknak az erő!

Bugyogott a szó belőle, a feketeparaszt meg figyelte. Van esze az obsitosnak, nagyakarató ember, s amit a sertésekről mond... hát az megfontolandó, igen meggondolandó. Van esze ennek, dehát ott a hajdani bikaistállóban, a sok gyerek közt, irkafirkán, mi lesz belőle? Tíz esztendeje még lehet munkára... és lesz neki száz forintja valaha is? Soha. De neki megvan — nem ennyi, sokszor száz és amit ez a sertésekről a kupeckodásról mondott... hát igen nagyon meggondolandó...

Itatta hát, hogy elaltassa gyanúját és úgy figyelte a szüntelenül áramló beszédet. Tanulhatni a szegényembertől is lám, az ilyen-től — hogy mondja azt a dolgot azokkal a hízókkal! amire már ő is gondolt, de sohasem mertte elhatározni.

Nemcsak a bor járta át neki is a testét, hanem az öröm, hogy lám, így is lothatja a másét, ilyenformában. A más bátorságát. Pénz a zsebbe és neki a hegyesi vagy a szegedi vásárnak! Vágott ő már így a dolgoknak, az nagyobb mersz volt... az örökséggel az István családjával... Kicsit birkózott benne a lelkiismeret — odaveti azt a százast a tanácsért, de leintette magát, hisz ez úgyis elissza. De mennyit adjon neki, egy tizezt talán? Hogy holnap eszébe jusson, kitől a pénz és hogy kinek fecsegett? Eh, elég lesz ennek ez a vacsora is. Még egy kis itatás. S a mester akkor már hősködött a bor hatása alatt, testvérévé fogadta a gazdagembert és áldást morgott rá... Most már nevette a feketeparaszt: megvagy, bolha, most már ugorhatsz!

Mikor látta, nincs indulhatnékja a vendégnek, egyszerűen szekérre rakta. Zörgött a szekér a fekete, sötét utcahosszon, a falun végig — míg amaz ott horkolgatott a saroglyában, ő már számolt, számolgatott magában: mennyi is kell egy ilyen üzlethez?

S csak úgy foghegyről adta át a részegét az elősiető öreg-asszonynak.

— Herbateát főzzön neki, szüle, a szép nadrágját vesse le mert lerókázza — tanácsolta gúnyosan.

— Ő a pokol égesse meg kendet, hogy így eláztatta — síránkozott a Kati. Egész nap főzött a gazdájára, főzte a puliszkát, de nem jött a szerencsétlen. S most ni, ez a pogány részegen fuvarozza haza. S bátran szembeszállt a testes nagy emberrel, mint a kotlós: nem félt tőle és szidta, szapulta egyre. Nem bánta ő, hogy az mérges és szüntelen morogja „száját befogni“ — dehogy bánta csak átkozta, közben kiszikkadt két kezével húzta és vonszolta a részegét. Az ment, mint az alvajáró, a küszöbön azonban összecsuklott. — Gazdag vagyok lihegte, aztán összecsuklott, mint akit megütöttek.

A széles padkán, a faragott lúdtollak mellett ott várt rá a foltos nadrág.

Ács József: Vázlat